

násmódja következtében sokszorozottan nehezedik a caoba-páriákra. De nemcsak a hajsza és a „feljebbvalók” kegyetlensége által válik ez a rabszolgakaraván „harc menetelés”-sé. A trópusok őserdő számtalan, szinte legyőzhetetlen természeti akadályt állít a benyomulók elé, amit szívós, igen gyakran vérdözanggal járó harc árán sikerül csak legyőzni. Mind ez a kín, erőfeszítés, harc, ember és állat szakadatlan hajszája azért, hogy a montériák poklában hihetetlenül rövid idő alatt elhasznált, elpusztult indiók helyébe új, friss munkaerő kerüljön, nehogy a mindennekfelett való profittermelés egy pillanatra is elakadjon.

Traven, már előbbi munkáiból ismert szociális realizmussal és hajthatatlan szigorú kritikával ismerteti a Porfirio Diaz korabeli mexikói társadalom viszonyait. E regény értéke azonban ugyanúgy, mint Traven többi munkáié, nem csupán a szociális realizmusban s a megalkuvás nélküli kritikában rejlik. A milieu és a cselekmény exotikus sajátságain túl, a regényben szereplő figurák, főként az indiók lelki alkatának, életfilozófiájának ennyire eleven átérzése és plasztikus dokumentálása példa nélkül áll. Traven annyira belülről látja a maga indiót, gondolatvilágukat, vágyaikat, cselekedeteik rugóját, egész létüket, hogy európai énjének valósággal, teljes áthasonulását kell feltételeznünk. E tekintetben támpontot nyújt magának Travennek a kijelentése is: „Nem érzem magamat többé európainak.” A „fehér civilizáció” fogalma alatt összevont gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyokkal merőben elentétes s azt teljesen kizáró gazdasági forma, szociális struktúra és élettudat nyilvánul meg az indiók létében. Bár a spanyol feudalizmus, s méginkább a kapitalista invázió, már régen megbontotta az indió társadalom homogenitását és azt három, egymástól élesen elütő rétegre: a faluközösségben élő szabad indiánpuebló-ra, a ténylegesen jobbágyi függőségben élő finca-peonokra s végül a modern bér munkás proletárookra osztotta, a törzsi társadalom kollektív életérzése mindannyiuknál mégis eleven. Ez a specifikusan indió kollektív életérzés az indiók nagy erőssége, de egyben gyengéje is a modern technika fölényével felfegyverzett individualista kapitalizmus offenzívája ellen. A mexikói szociális forradalom története alapján véve nem egyéb, mint e két, egymást kizáró gazdasági létformában gyökeredző élettudat harca. Ez a harc igen fontos láncszem a korunkban egyre akutabbá váló gyarmati, antiimperialista küzdelmek láncolatában. — Traven lelkes, hivatott, habár kissé romantikus tolmácsolója az amerikai kontinens indió-regenerációjának élén haladó mexikói szabadságharcnak. A modern marxista szocializmus elvi vonatkozású kérdéseit (pl. állam, diktatura, terror, stb.) illető felületes általánosításai a műveiben élesen kifejezésre jutó apolitikus, anarcho-szindikalista beállítottságára, s az indió kollektívizmust utópikusan tulértékelő elfogultságára vezethetők vissza. A regény formai részét illetően kívánatos volna, ha a jövőben a Büchergilde kevesebb elnézéssel volna Traven stílusának néhol igen zavarólag ható darabosságáival szemben.

(Bécs)

Mátrai Ede

PONCIUS PILATUS HÁBORUJA. Poncius Pilátus gesztusa, a felelősséget elhárító kézmosás: csábító és megejtő szimbolum. A világháború minden aktív szereplője elvégezte már ezt a kézmosást. Vilmos csakugy mint Tirpitz, Hötzendorfi ugyanúgy mint Joffre. A háború huszadik évfordulójára mindenki Berchtold gróf emlékiratait várta, de pont ezek készülnek el a legnehezebben. Izgulni azonban nem kell: a kézmosás itt is megtörténik majd és ezzel a körforgás befejeződik. A kígyó a farkába harap és jöhet a folytatás: anyag egy újabb kézmosásra: új szereplők, új Poncius Pilátusok. Theodor Wolf a Berliner Tageblatt Németországban kiebrudalt főszerkesztője, aki sok mindent látott közvetlen közelből, tanuvalomást tesz arról, hogy miként és miért jött 1914. Könyvének címe: (Der Krieg des Pontius Pilatus, Oprecht & Helbling,

Zürich.) Lényege: mindenki bűnös, senki sem bűnös. Hatása ennek megfelelően kétséges és bizonytalan, sőt veszélyes. Ami könyvének jeletőséget kölcsönöz, az dokumentumerejében rejlik. Nyilaló élesen van egy pár láncszem megvilágítva, melyeket érdemes kiemelni.

Hogy a világháború pont tizennégyben tört ki, ez véletlen. Ugyanolyan joggal kitörhetett volna már 1908-ban, 1911-ben, vagy 1912-ben. Az Agadir-akció idején például még Anglia is holtbiztosra várta a német flotta támadását. A Marokkó-affér idején jelent meg a Simplizissimusban ha jól emlékszem: Thöny rajza. A német paraszt nagy öklös nyugalomban ül családjával a knédliis tál előtt. Ebbe a nyugalmas knédliis, zsíros ebédcámcsgóságba robban be egy nehézsujtásos, vállrojtos, érdemrendes, diszsisakos tiszt: „Fegyverbe! Az Ön érdekei Marokkóban veszélyeztetve vannak!” Ennek a Thöny-karikaturának a legjobb magyarozó szövegét itt Wolf könyvében lehet olvasni a Mannesmann-afférral kapcsolatban. (A franciák meg akarták akadályozni, hogy a marokkói szultán szállítója a német Mannesmann cég legyen.): „Most történik először, hogy egy magánvállalkozás mint politikai hatalom száll szembe az államautoritással. A német birodalmi külpolitika számlájára és az agitáció minden eszközeivel fáradozott egy magáncég, hogy céljait elérje... A Mannesmann fivérek valóban pionirok voltak. Ők voltak az első német „iparkapitányok”, akik üzleti érdekeikből „nemzeti ügyet” tudtak csinálni.” Itt ezen a kezdő példán látni, hogy a nehézipar profitérdeke mint lesz a „nemzetek ügye” és mért válik az emberiség átkává: imperializmussá. Theodor Wolf részletes pontossággal ad helyzetképet az összes hadviselt államokról. Az angol-német flottaegyezmény intrikái, a Vilmosok és Tirpitzek által alázott Wolf-Metternichék és Lichnowskyk hiábavaló béke-fáradozásai már előre vetik az ántánt valóságát. De maga Anglia sem volt szelid bárány, az angliai Hötzendorf: Wilson tábornok már 1912-ben kidolgozta a felvonulási tervet és a belga vezérkar helyeslően igenelt. Olaszország és Románia szerepe már 1912-ben, illetőleg 1913-ban elvégeztetett. A franciák az orosz gőzhenger csudaszerepét szuggerálják, a németek ugyanakkor a bárgyúság netovábbjaként egy lehetetlen semlegességi ajánlattal keresik fel a franciákat: „A semlegesség zálogakép a franciák engedjék át az orosz háború idejére Toul-t és Verdunt.” Közben úgy a francia, mint a német nép békésen éli szürke mindennapi életét, amíg csak a sujtásos, monoklis tiszt be nem tör az ajtón: fegyverbe! És elkezdődik a mérsárszékélet, tizmillió ember vére folyik és a Poncius Pilátusok egy lavor vízben megmossák a kezeiket! A mai emberiség egész tehetetlen, bűnös nyomorusága sűrűsödik ebben a képben. Látják és nézik a lavor vizet, mely elakarja mosni tizmillió élet vérpatájkját! És igent bólintanak a Pilátusoknak és nem tiltakoznak, nem változnak.

Theodor Wolf nem ülhet ítéletet Poncius Pilátus felett. Tanu aki nem akar sem vádló, sem vádlott lenni: mindenki bűnös, senki sem bűnös. Ez a Theodor Wolf kicsit Poncius Pilátus maga is. Ez a könyv a tanu-Wolf személyén át mást is bizonyít. Vele és általa a demokrácia ítéletképtelenségét, veszélytelenségét, illúzió voltát igazolja. Ez a demokrácia nem lehet sem az imperializmus, sem a fasizmus ellenfele. Ez a demokrácia nem sebezhet: Vilmos és Hitler egyformán sértetlenül kerülnek ki ebből a tanuskodásból, mert ez a demokrácia csak a más lelki berendezésű ember felhorkanása, csak az okosabb ember fejcsóválása, mely végeredményében azonban tanácsadás és igent-bólintás az imperializmus javára. A háború előtt Galster admirális szállt síkra a tengeralattjárók fokozott kiépítéséért, a vilmosi imperializmus ilyen erősítéséért. A tirpitz flottaaparadék azonban elnyomták ezt a lényeges fegyvert. Mít tesz erre Wolf? „Én, aki bár laikus vagyok ebben a tudományban, Galsterben úttörőt láttam, akinek bátorsága minden támogatást megérdemel. 1909-ben tehát a rendelkezésére bocsátottam a Berliner Tageblattot és ez nekem különös örömöm volt.” Igazi demokratikus öröm: a tengeralattjáró im-

perialista útjának az előkészítése! A wolfi demokrácia imperialista szövetséges, aki tanácsadón itél. Ausztria nem akar Szerbiának utat engedni a tengerhez, Wolf, az okosabb, a műveltebb, ezen a diplomáciai ballépésen felháborodva mindjárt készen van a tanáccsal: „A szerb kikötő nem érintette volna egzisztenciálisan Ausztriát, de igenis felkelte volna Olaszország féltékenységét. A két Adria-konkurrens között nem lehetett volna többé szó meg egyezésről. Ha Szerbia nem vágyódott volna kikötő után, Ausztriának ezt önmagától kellett volna felajánlani.“

Theodor Wolf könyve nem a lényegvád dokumentuma, nem az imperializmus vádkönyve. Poncius Pilátus gesztusa itt csak agyjáték a szavakkal, fanyar őszi líra, egy hiába volt élet és hamis ágálás rezignációja, mely maga is kézmosás.

(Stósz)

Fábray Zoltán

MAGYAR KÖNYV A FASIZMUSRÓL ÉS A HITLERIZMUSRÓL: a szerző Kovrig Béla. (Fasizmus és Hitlerizmus, Gergely R. könyvkereskedés, Budapest, 1934.) A munka zavaros, rendezetlen s ezért még homályosabbá teszi a különben is homályos problémakört. Kovrig megállapítása szerint a fasiszta állam: „A társadalom legteljesebb és legtömörebb jogi szervezettsége. Szuverén!“ s a továbbiakban párhuzamot von a fasizmus és a nemzeti szocializmus között. S bizonyos különbséget talál. Ez a különbség szerinte a jelzőszavak különbsége. Beszél azután a Hitler és Mussolini közti különbségekről is. Hitlerről megjegyzi, hogy könyvében csak egyetlen egy gondolkodót említ: Goethét, s ezt is csak azért, mert Goethe ellenzte a különbözőfajúak közti házasságot. Megállapítja Hitlerről, hogy nem tanult, s könyvének egy hőse van csak: a szerző. Mussolini ellenben tanult és tanul. Mussolini gondolkodókra támaszkodik. A tanulás követelését azonban mintha Kovrig önmagára nem vonatkoztatná. Pl. nem tudja, illetve nem közli a Mussoliniról adott széles rajzában, hogy Mussolini valláspolitikai meggyőződése milyen volt a világháború előtt. Mussolinit csak, mint a katolikus egyházzal kiegyező államférfiút látja. Különös vonása ez Kovrig könyvének. „Történelmi“ és „ideológiai“ levezetésében vissza megy a Risorgimentóig, hosszan beszél Mussoliniról a példás férfiuról, jellemről és egyénről, de elhallgatja, hogy az a Mussolini, aki a Vatikánnal kiegyezett, valamikor „DIO NON ESISTE“ (Isten nem létezik) címen nyers és demagóg könyvet írt, amit annak idején elkoboztak. Nagyon sok vonatkozást nem ír meg Kovrig, sőt bizonyos helyeken, ahol nem térhet ki a leírás elől — hamisít. Azt írja pl., hogy Mussolini forradalmár apának forradalmár fia, aki apja elveit a valóságba ültette át. Mussolini apja tényleg neves szociálforradalmár volt, s mint ilyen bizonyára ugyanúgy megtagadta volna renegát fiát, mint ahogy Mussolinit számos harcos társa megtagadta.

Kovrig könyvében tulajdonképpen pontosan azokat az elveket adja vissza, amiket a hivatalos fasiszta sajtó és irodalom közölt, minden fenntartás és kritika nélkül, legfeljebb magyarázó modorban. Ilyenmódon könyve valahogy úgy alakul, hogy az olvasóban egészen rendkívüli csodálatot kelt Mussolini személye és az olasz fasizmus iránt. Nem mintha a német nemzeti szocializmust kedvezőtlen színben tüntetné fel. Dehogy. Csupán többet beszél az olasz fasizmusról s azt a mintának, a nagyobb és komolyabb dolognak tekinti — könyve végén összefoglal s a következőket mondja: „Az erőszakot féltjük mindaddig, míg nem válik hatalommá? Mihelyt az erővel erkölcs párosul, mitől sem kell tartanunk, a társadalomnak kincsei a kultura értékei nincsenek veszélyben. A hitlerizmus még erőszakot jelent, a fasizmus ma már hatalmat. Az új életet köszönteni akarjuk, de új élet hol vagy?“ És e szavak után mintha „kritikája“ megközelítené a valóságot: „Mert végig tekintve a láthatáron új tüzeket, újnak tetsző örök életelveket, formás stílusu